

Navijačka supkultura u okviru sedam dimenzija

Niniana Smarta

Ribarić, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:585303>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Ivan Ribarić

Navijačka supkultura u okviru sedam dimenzija Niniana Smarta
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Ivan Ribarić

Navijačka supkultura u okviru sedam dimenzija Niniana Smarta

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Kulturologija

Mentor: doc. dr. sc. Benedikt Perak

Rijeka, 14. rujna 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. Predmet rada i znanstvene metode.....	2
3. Pojam alternative i kontrakulture.....	2
4. Supkultura i subkulturne skupine.....	4
5. Navijačka supkultura.....	5
6. Hrvatsko društvo i subkulturne skupine.....	8
7. Sedam dimenzija Niniana Smarta.....	9
8. NAVIJAČKA SUPKULTURA UNUTAR SEDAM DIMENZIJA NINIANA SMARTA.....	11
9. Iskustvena ili emotivna dimenzija.....	11
10. Praktična ili ritualna dimenzija.....	13
11. Narativna ili mitološka dimenzija.....	15
12. Doktrinarna ili filozofska dimenzija.....	16
13. Etička i zakonodavna dimenzija.....	17
14. Socijalna i institutivna dimenzija.....	19
15. Materijalna dimenzija.....	21
16. ZAKLJUČAK.....	22

Sažetak, Ključne riječi

Literatura

1. UVOD

Baza ovoga završnoga rada leži u činjenici, da bez obzira na moderna vremena u kojima se nalazimo, hrvatskome društvu i dalje manjka tolerancije i poštivanja različitosti te je sklono diskriminirati i marginalizirati određenu manjinu koja ne dijeli iste svjetonazore i stavove. To se prije svega odnosi na subkulturne skupine. Pritom valja istaknuti da postoje varijacije s obzirom na podneblja i mentalitet, međutim generalno gledano, kada je u pitanju odnos prema subkulturnim skupinama, u velikom smo zaostatku za razvijenim zemljama svijeta. No, da se sve ne svede samo na sociološku analizu subkulture i društva općenito, cilj je ove konstatacije spojiti s duhovnom strukturom koja se javlja unutar određene subkulture svojstvene samo toj skupini. Upravo će se ta korelacija između sociološkog i duhovnog, nastojati prikazati kroz jednu odabranu subkulturnu skupinu – navijače.

Kada govorimo o diskursu religije i duhovnosti, on najčešće podrazumijeva neke od vodećih i dominantnih svjetskih religija. Predrasude kojima su obilježene duhovne zajednice u današnje vrijeme, veliki su uteg intelektualnom razvoju manjih marginaliziranih duhovnih skupina. Kršćanstvo, Islam, Židovstvo, Budizam, Hinduizam nisu jedini izvor duhovnog iskustva i snage, već se predstavljaju dijelom čak i kao nametnuti izbori, dok s druge strane, pojedinac može pronaći duhovno ispunjenje u puno jednostavnijim konceptima.

U ovom završnom radu bit će riječi baš o tim jednostavnijim konceptima, koji bez obzira što nemaju svoju kanonsku pozadinu, oblikuju ljudske norme ponašanja, ili jednom riječju - način života. Pokušat će se smjestiti, naizgled jednostavne, oblike izraza ljudske duhovnosti unutar okvira sedam dimenzija Niniana Smarta. Fokus područja istraživanja bit će usmjeren na oblik duhovnosti koji za sobom povlači brojne negativne konotacije, a cilj je otkloniti zablude te ih učiniti pristupačnima i razumljivima. Riječ je o navijačima, konkretno o hrvatskoj navijačkoj sceni te će cilj biti educirati i približiti kult navijanja i pojam navijača, onima koji o tome znaju malo ili gotovo ništa. S obzirom na odabranu subkulturnu skupinu uzet će se u obzir i činjenice da navijači imaju određene izgrede koji su nedopustivi, ali i to da su to njihova obilježja. Stoga će se, prethodno analizi, prikazati sociološki aspekt subkulturnih skupina.

2. Predmet rada i znanstvene metode

Subkultura se laički tumači kao kultura unutar kulture. Subkulturne su se skupine prvo počele pojavljivati u SAD-u i Velikoj Britaniji, dok se sam izraz počeo oblikovati krajem Drugog svjetskog rata. To su začeci i temelji onoga što danas predstavljaju postojeće i nove subkulture. Predmetom rada mogu se definirati upravo subkulturne skupine, a naročito ona koja će biti u središtu analize – navijačka subkultura.

U izradi ovog završnog rada koristila se brojna dostupna literatura koja uključuje knjige, stručne i znanstvene članke te neizostavne internetske izvore. Na osnovu dolje navedene literature, izrađen je polazišni teoretski dio kojim se predstavlja pojam subkulturne skupine, sociološki aspekt društvenog pogleda na njih, te duhovne dimenzije kojom su oblikovane. Metode koje su se najviše koristile u istraživanju jesu metoda kompilacije, gdje se prije svega kombinirao sadržaj navedene literature, te metode analize pročitanih tekstova u kojoj su razmotrene postojeće činjenice i teorije.

3. Pojam alternative i kontrakulture

Što je to alternativa? Složenost pojma i njegovo definiranje i danas je tema brojnih radova koji vode određene polemike kako pojasniti i u kojem smjeru okarakterizirati „alternativu“. No, da bi dobili jasniji uvid u priču o subkulturnim skupinama, prvotno treba pokušati razjasniti pojmove alternative i kontrakulture. Sama riječ alternativa označava neku drugu mogućnost, izbor između dvije opcije. No, pravo je pitanje što zapravo biramo? Alternativa se povezuje s kulturom, društvenom sredinom, načinom života, religijom, sportom. Široki spektar alternative zbilja nam ne olakšava da shvatimo sam pojam. Jednostavno ga možemo drugačije protumačiti sa svakog od spomenutog aspekta promatranja. Sama literatura koje o ovoj temi ne nedostaje, ne dotiče se proste definicije alternative, već kroz indirektno činjenice spominje subkulturu i kontrakulturu kao sastavnice alternative. No, s druge pak strane, otvara nam se kultura alternativnoga, što je direktno povezano s religijom u središtu zbivanja. Zbog toga se ova dva pojma moraju razlikovati. *„Potrebno je ovdje uvesti vrlo važno razlikovanje između kulture alternativnoga i kulture alternativâ. Taylorov opis modernoga društva zapravo je opis društva ili kulture, koju možemo nazvati kulturom alternativâ. Moderno društvo je kultura alternativâ, jer u njoj postoje ne samo tri alternativna područja, već mnoštvo različitih skupina. Dosad je ukazano na to da moderna kultura alternativâ svoje postojanje duguje na poseban način kršćanstvu. Ali, sada se nužno nameće pitanje o definiciji*

kulture alternativnoga i njezinoj razlici od kulture alternativâ.“(Raguž, 2006: 460). Kada to sve stavimo u današnje okvire, kultura bi se mogla nazvati kulturom alternativnoga. To je polazište koje nas upućuje da je i alternativa donekle, u manjoj ili većoj mjeri nastala ili ima udjela u religijskom. Ipak, ono što nas više zanima je, kako alternativa obuhvaća aspekt promatranja društva ili pojedinca. Pod time se misli na način života određenih skupina koje mogu biti subkulturne ili kontrakulturne. U vezi s time sagledavaju se sve povijesne činjenice nastanka određene skupine, promjene i prilagodbe, razvoj ili sklad s ostalim članovima društvene zajednice. Sve to čini jednu kulturu, kulturu neke sredine, države ili grada. Sve što vidimo danas, ono što predstavljaju subkulturne skupine, najčešće mladež, seže u daleku prošlost, započelo je davno prije našeg vremena, a nastavlja se, slijepo slijedeći trendove, ali ipak poštujući stara uhodana pravila. Alternativci su nerijetko „*izopćeni*“ iz stereotipnog društva, ističu se i žive izvan tradicionalnih okvira koji su nametnuti društvenim uređenjem koje nije sklono trpiti bilo kakve odmake od postavljenih temelja. Biti alternativac često znači biti u manjini, s vrijednostima i pogledima na svijet koji se razlikuju od prilagođene većine, takozvanog „*mainstreama*“.

S druge strane, kontrakultura (eng. *Counter Culture*) prema općoj definiciji mogla bi predstavljati skup određenih vrijednosti, radikalno suprotstavljene glavnim vrijednostima kulture koja je dominantna na nekom području. Jasno je dakle da se ona zalaže za drugačiji način života, forme rada te odnos spram radu i životu uopće. Za razliku od podkultura koje mirno funkcioniraju sa vrijednostima vladajućih struktura, ciljevi kontrakulture su u potpunosti tome suprotstavljene te imaju težnju za njihovim ukidanjem. Ukratko, to je zapravo skup vrijednosti, normi i obrazaca ponašanja te općenito životni stil neke grupe, koja je u potpunom raskoraku i proturječju s kulturom koju prihvaća šira društvena zajednica. Kao što to najčešće biva, i u kontrakulturi glavni akter je mladež. Oni su ti koji se suprotstavljaju vladajućima, politici i kulturi, a čine to protestima, štrajkovima, obilježjima (grafiti, parole) ili jednostavnije rečeno – načinom života. Ipak, kontrakultura u globalu nema pretjeranih uspjeha u ostvarenju svog alternativnog koncepta življenja. Razlog tome nemogućnost da se njihovim djelovanjem zahvati društvo u cjelini, već se kontrakultura dotiče tek nekih segmenata društvenog života, poput duhovne kulture ili umjetnosti, ali i sporta, što se najbolje očituje preko navijačkih skupina. Današnja kontrakultura seže u desetljeća nakon završetka Drugog svjetskog rata u SAD-u i bila je tadašnji odgovor rastućoj socijalnoj nejednakosti i nepravdi kapitalističkog sistema. Iako postoje utemeljene činjenice na navedeno, Roszak,

cijenjeni američki sociolog i autor brojnih djela slične tematike, smatra da je kontrakultura ipak samo omladinski bunt protiv nametnute im kulture odraslih. 60-ih godina, kontrakultura u svom dotad najširem smislu, obuhvaća pokrete nove ljevice, hipi pokret, feminizam, seksualnu revoluciju, anarhizam, ekološki pokret, pa čak i rock i punk glazbu. U svom znanstvenom radu *Sociologija supkultura i hrvatski kontekst*, Perasović pojašnjava teoriju Miliona Yingera iz 60-ih godina te kaže kako je on zapravo „*želio naglasiti konfliktne situacije u kojima prepoznajemo kontrakulturu, a za niz subkultura tvrdio je da je riječ o "kulturama unutar kulture". Nije negirao postojanje konflikta neke subkulture sa širom kulturom, ali je želio razlikovati normativne sustave "subdruštava" od onih koji se pojavljuju u konfliktnim situacijama, smatrajući nastajanje kontra-vrijednosti tipičnim za kontrakulturu. No, s obzirom na ono što se dogodilo desetljeće nakon Yingerova teksta (eksplozija otpadničke, nomadske, samoisključujuće kulture mladih), pojam kontrakulture ostao je vezan uz djelo T. Roszaka (1978.), kao zajednički nazivnik raznovrsnih aktera koji su činili protestno-duhovne pokrete u drugoj polovici šezdesetih godina. Kontrakultura je predstavljala generacijski fenomen, taj je pojam zapravo Roszakova deskripcija mladenačke opozicije tadašnjem američkom (prije svega tehnokratskom) društvu koja uključuje samo jedan dio ljevičarske retorike, ali odlučujućim smatra rad na samom sebi, samopromjenu kao uvjet društvene promjene, odbijanje znanstvene ideologije i tehničke racionalnosti kao vladara planeta i života, otkrivanje drevnih mudrosti, duhovne prakse, psihodeličkih droga.*“ (Perasović, 2002: 487). Kontrakultura, dakle, prema svemu spomenutom, označava one aktere (pokrete, inicijative, pojedince i skupine) koji nastupaju sa širih svjetonazorskih (filozofskih, političkih, duhovnih) pozicija. Ti akteri ustvari žele izgraditi alternativne institucije te najčešće imaju ili nastoje stvoriti svoje medije (od časopisa i novina do internetskih portala i blogova). Razvijaju alternativne načine zajedničkoga života, bilo to u komuni ili klubovima ili na navijačkim stadionima i tribinama.

4. Supkultura i subkulture skupine

Subkulture skupine predstavljaju mladež koja je odlučila biti drukčija i iskazati svoje nametnute ili osobne stavove kroz vrstu glazbe koju slušaju, način odijevanja, mjesta okupljanja i noćnih provoda. Jednostavnije rečeno na način koji je odavno okarakteriziran kao supkultura. Postoji niz subkulturnih skupina koje su ostavljale značajnog traga kroz godine i time postale dio opće kulture poput navijačke supkulture koja se u posljednjih nekoliko

desetljeća etablirala kao vodeća sila u iskazivanju nezadovoljstva stanjem u društvu, iako nekad mirnim, a nekad i naslinim putem. Klasična je pretpostavka, da se subkulture najčešće formiraju oko glazbe, pa na osnovu toga i dobivaju nazive kao što su npr. *punkeri* ili *rockeri*. Slična situacija je i kod navijača, koji se formiraju uvijek oko lokalnog nogometnog kluba s kojim se poistovjećuje i ljubav prema gradu ili kraju u kojem je pojedinac odrastao. Sve to dovodi do činjenice da glazba ili navijanje postaju veliki dio mladoga čovjeka i da na neki način svoje stavove i mišljenja izražavaju upravo na taj način. Donekle bi se to moglo okarakterizirati kao nešto pozitivno, međutim nadalje, strogo promatrano i proučavano, nerijetko se događa da se iz toga razvije nešto negativno poput primjerice navijačkog nasilja ili huliganizma. Jednostavan primjer toga može biti činjenica da se subkulturne skupine često povezuju i s političkim opredjeljenjem i stavovima koji ih na taj način obilježe, a najčešći je slučaj negativno obilježje zbog buntovnog stava, koji se kroz glazbu ili navijanje, i kroz politiku može izraziti.

U subkulturi, za razliku od kontrakture, dobro se zna razlika između sfere rada, ili sfere škole, roditeljskoga doma, i carstva slobodnoga vremena u vršnjačkoj skupini. U tom slobodnom vremenu stječe se subkulturni identitet; intervencijama u image, odijevanje, frizuru, držanje i slang, praćenjem glazbenih stilova ili prisvajanjem nekih drugih predmeta (od motocikla do droge), mladi ljudi u procesu interakcije stvaraju svoj životni stil, svoju subkulturu. Ta subkultura predstavlja simbolički otpor, ostaje u sferi slobodnoga vremena, u granicama svojih rituala, "selektivne potrošnje", a često je i manipulirana kulturnom industrijom, predstavljajući ponekad njezin puki proizvod (Perasović, 2002: 488). Subkultura najčešće označava neku konkretnu skupinu u društvu. Međutim, s druge strane pojam subkulturnoga vrlo često se odnosi na skup vrijednosti, neke norme, vjerovanja te dakako način života. Dolazimo do toga da to može biti simbolična struktura koju je moguće analizirati neovisno o pojedinačnim akterima, odnosno o onima koji te vrijednosti žive. Upravo zbog te simbolične strukture moguće je da pojedinac a ne samo skupina pripada određenoj subkulturnoj sceni ili stilu, jer nije potrebno da netko ima svoju „neformalnu“ skupinu ili društvo, da bi bio pripadnik određene subkulture.

5. Navijačka subkultura

Što znači biti navijač i zašto se prilikom spominjanja tog pojma uz njega vežu negativna obilježja? Sam pojam navijača je vrlo kompleksan i teško ga je na jednostavan način opisati,

ali laički rečeno, navijač je osoba koja odlazi na utakmice (domaće i gostujuće) te privrženo bodri jednu momčad ili pojedinca. Slovenski sociolog Krešo Petrović, određuje navijače kao „*socijalnu kategoriju*“ koja sadrži osobe različitog socijalnog statusa, za razliku od socijalnog sloja koji je sačinjen od ljudi jednakog ili sličnog društvenog položaja, dok Vera Marković govori da su navijači onaj dio publike koji, izgledom (obilježjima pripadnosti klubu i navijačkim rekvizitima) ili ponašanjem (glasno navijanje, zviždanje, ustajanje, skakanje) jasno iskazuje svoju klupsku opredijeljenost. Navijači postoje još u dalekoj antičkoj povijesti Grčke i Rima, postoje od samih početaka sportova, jer bez samog sporta ne bi postojala ni nikakva potreba za navijače. Sociopovijesnu teoriju je, 80-ih godina prošlog stoljeća, kreirao tim sociologa iz Centra za nogometne studije Sveučilišta u Leicesteru. Voditelj tima Eric Dunning i suradnici ustrajali su na stjecanju adekvatnoga uvida u povijesnu utemeljenost problema nogometnoga huliganizma i ponašanja nogometne publike u cjelini. Striktni naglasak je bio isključivo na nogometu kao najpopularnijem i najraširenijem globalnom sportu koji i privlači najviše ljudi. Temeljito su istražili fenomen nasilja gledatelja u vezi i u povodu nogometa, od druge polovice devetnaestoga stoljeća kada se ta igra moderno oblikovala i postala onakva za kakvu danas znamo. Na osnovi nalaza detaljne povijesne analize zaključuju da nogometni huliganizam ne predstavlja bitno novi fenomen. Nasilje se, u nešto drukčijem obliku, javljalo i prije, a mnogi motivi koji pokreću današnje navijače na poduzimanje izgreda poticali su i njihove prethodnike. Jedan od uobičajenih osvrta na navijačku subkulturu je strogo fokusiranje na nasilje među navijačima, što je podosta pogrešan pristup, budući da se izostavljaju ostali važni faktori poput grupne solidarnosti koja se upravo kod navijačkih sukoba i nereda pokaže u pravom svijetlu i pruža uvid u činjenicu kako je moć grupe ili mase dominantna prema pojedincu. Tipovi navijača mijenjali su se kroz povijest, pa tako danas postoji mnoštvo tipova navijača od kojih mnogi ne pripadaju svim svojim karakteristikama navijačkoj subkulturi. Neki nazivi su različiti, a to prije svega ovisi od države do države ili skupine, jer se mnogi žele nazivati samo imenom svoje skupine, no karakteristike su slične posvuda.

Subkultura nogometnih navijača ima neke osnovne karakteristike koje je razlikuju od drugih subkultura. To su: grupna solidarnost, teritorijalnost i maskulinitet. Nasilje je također jedna od najbitnijih karakteristika subkulture nogometnih navijača. Na prostorima bivše Jugoslavije navijačka subkultura jača u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, a krajem osamdesetih postaje "politička avangarda" koja naviješta ratnu 1991. Navijačka subkultura

je jako vezana uz politiku, političari su uvijek težili iskoristiti navijačke skupine za svoje interese. Nasilje je također uvijek prisutno u subkulturi nogometnih navijača, bilo samo simboličko ili stvarno, fizičko. Također, nasilje i subkultura nogometnih navijača su rezultat spektakularizacije najpopularnijeg sporta današnjice - nogometa. ([http://forum.ultras-zrinjski.net/topic/533-navijački-seminari/\(10.08.2016.\)](http://forum.ultras-zrinjski.net/topic/533-navijački-seminari/(10.08.2016.))).

Većinski dio navijača čine mladi ljudi koji imaju potrebu da se na neki način društveno emancipiraju te izgrade svoj osobni jedinstveni identitet. U okviru bilo koje subkulture, pa tako i navijačke, to im je najjednostavnije, ali i najpristupačnije. Tome doprinosi i činjenica da će kroz svoju aktivnost u subkulturi, bila ona pozitivna ili negativna, biti primijećeni od strane javnosti. Pogotovo je to izraženo u današnje vrijeme kada bez obzira na važnost utakmice koja je igrana, ukoliko dođe do navijačkih sukoba, navijači dolaze u prvi plan zbog želje za senzacionalizmom i *klikovima* na portalima. No, nerijetko se događa da to skretanje pozornosti na sebe, što navijači čine postaje političkom avangardom, (primjer je bivša Jugoslavija i navijački neredi na utakmici Dinama i Crvene zvezde 1990. godine koji su simbolički odredili početak rata u Jugoslaviji). Ovdje dolazimo do funkcije nasilja koje prakticiraju ekstremne navijačke skupine, ali je danas uzelo maha i kod onih koji to nisu zbog želje za dokazivanjem nadmoći na navijačkoj sceni. Kad je potkraj 50-ih godina televizija počela izvještavati s nogometnih utakmica, mnogi su mladi, zaključuju tadašnji sociolozi, poželjeli i sami biti viđeni na TV ekranima koji su tada bili pravi hit. Novine su, uočivši rast naklade, počele slati reportere, a televizija kamere na svaku utakmicu, ne samo radi praćenja igre nego i ponašanja navijača. Taj senzacionalistički pristup pozvao je huligane da putem nogometa i sportskih prijenosa izbace sebe u prvi plan i postanu popularni. Bez obzira na sve, većina nije gledala s previše pažnje i pozornosti na nered na nogometnim utakmicama. Pravi boom izazvala je tragedija na Heyselu 29. svibnja 1985. na finalu Kupa prvaka u kojoj je poginulo 39 ljudi zbog napada navijača *Liverpola* na navijače *Juventus*a, te prevelike gužve na stadionu i loše sigurnosne mjere. Nakon te tragedije, huliganizam se u velikoj mjeri počeo širiti Europom, osnivaju se navijačke skupine te je mnogima cilj da „kopiraju Engleze“. Za to vrijeme, u Engleskoj počinje velika represija te borba protiv huliganizma koju predvodi *čelična lady* Margaret Thatcher. Danas se, u svakoj zemlji na svijetu, vodi žestoka borba protiv huliganizma i svi za primjer uzimaju Englesku u kojoj se broj sukoba među navijačima povećava iz godine u godinu, ali se ti sukobi zbog visokih cijena ulaznica više ne odvijaju pred očima javnosti i medija već izvan nogometnih stadiona.

6. Hrvatsko društvo i subkulturne skupine

Proučavanje i istraživanje subkultura u Hrvatskoj, započelo je sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kada se u samim počecima fokus promatranja naslanja na tzv. *street corner*; mladiće, skupine dječaka iz ulica ili kvartova. Iako se može zaključiti da proces proučavanja subkulture seže dosta daleko u prošlost, na našim je prostorima ovaj fenomen relativno kasno uočen naspram, primjerice, početka proučavanja subkultura u SAD-u ili Engleskoj krajem pedesetih. Subkulture u Hrvatskoj, u razdoblju od sedamdesetih pa sve do danas, možemo podijeliti na nekoliko skupina – šminkere, *punkere*, metalce, *skejtere* i *skinheadse*. Današnje stanje znatno je drugačije, što ne iznenađuje s obzirom na promjenu načina života i sve ubrzaniji životni stil. Iako za Hrvatsku možemo ustvrditi da je podosta zatvorena kad su u pitanju subkulturne skupine, taj trend se danas sve više izmjenjuje te sve češće susrećemo različite i brojnije subkulturne skupine koje nastaju pod utjecajem globalnih razmjera. Najrasprostranjenije skupine u našoj zemlji, koje pripadaju subkulturi, jesu glazbene skupine poput *punkera* i *rockera* te navijača. Ono što danas naročito obilježava subkulturne skupine jest njihovo međusobno miješanje i sve manje razlike u pojedinim aspektima, naročito kada govorimo o glazbi i obilježjima. *Specifičnost hrvatskoga konteksta je već na početku socioloških istraživanja u ovom području utjecala na odbacivanje dijela američke i britanske sociologije subkulture, posebno kad je riječ o čvrstom vezivanju pojedinih stilova uz klase kao kulturološki i socijalizacijski odvojene svjetove.* (Perasović, 2002: 494).

Kada govorimo o navijačkoj subkulturi u Hrvatskoj, mora se napomenuti da je njen nastanak uvelike obilježen političkih konotacijama, odnosno nestabilnim stanjem koje je zahvatilo bivšu Jugoslaviju sredinom osamdesetih godina, što dovodi do pravog booma kad je u pitanju nastajanje i formiranje navijačkih skupina na prostoru cijele bivše države. Gotovo svaki nogometni klub, koji se natjecao u najvišem razredu jugoslavenskog nogometa, imao je svoju navijačku skupinu. Dokaz da jugoslavenska navijačka scena nimalo ne zaostaje za onom zapadne Europe je i osnivanje splitske Torcide 1950. godine. Splitski studenti iz Zagreba su te davne 1950. pred utakmicu s Crvenom zvezdom osnovali najstariju navijačku grupu u ovom dijelu Europe. Bitno je naglasiti da sve do početka osamdesetih godina pojam navijanja i navijačke skupine nije bio onakav kakvog ga danas poznajemo. Po uzoru na engleske huligane te zbog sve napetijih nacionalnih naboja unutar Jugoslavije, uz navijanje se počinje vezati sve više nasilja. Najznamenitiji nasilni činovi vezani uz Torcidu su bacanje suzavca tokom utakmice s Marseillom 1988. godine, zbog čega je Hajduk bio izbačen iz

europskih natjecanja, te uletavanje u teren Poljuda na utakmici s Partizanom u rujnu 1990. kada je skinuta i zapaljena zastava Jugoslavije. S druge strane, u Zagrebu se upravo nakon utakmice s Hajdukom 1986. godine formira navijačka skupina *Bad Blue Boysi*. Oni su od samog početka bili politički nastrojeni te su redovito ulazili u sukobe s policijom. Najveći sukob dogodio se u svibnju 1990., kada su *Boysi* upali na teren nakon provokacija *Delija* (navijačka skupina Crvene zvezde) te se sukobili s policijom. Mnogi tu neodigranu utakmicu između Dinama i Crvene zvezde smatraju simboličkim početkom Domovinskog rata. Navijačko „ludilo“ nije zahvatilo samo dva najveća hrvatska grada. Diljem Hrvatske počinju se formirati navijačke skupine, pa tako 1987. godine uoči polufinala kupa u Titogradu prvi se put spominje ime riječke Armade, dok se godinu dana kasnije u Osijeku osniva Kohorta. Šibenik dobiva svoje Funcute, Pula Demone a Vinkovci Ultrase. Nastankom hrvatske države, navijačke skupine gube svoju početnu svrhu. Bez ozbira što se moglo pomisliti da će nasilje i huliganizam nestati, ono se samo prebacilo s jednog fronta na drugi, ovoga puta ograničen unutar granica Lijepe naše. Međutim, ono što će biti u središtu pažnje je navijačko iskustvo i ritual kao oblik duhovnosti koji će biti pobliže analiziran u okviru sedam dimenzija Niniana Smarta.

7. Sedam dimenzija Niniana Smarta

Religiolog Ninian Smart u svojoj knjizi o svjetskim religijama razlučuje teoriju proučavanja religije na sedam dimenzija. To su iskustvena ili emotivna, praktična ili ritualna, narativna ili mitološka, doktrinarna ili filozofska, etička i zakonodavna, socijalna i institucionalna te naposljetku materijalna.

Iskustvena ili emotivna dimenzija pobliže objašnjava da nema potpunog religijskog doživljaja bez svjesnog iskustva, odnosno da je njen učinak empirijski. Veliku ulogu u tome imaju i znanstvene discipline koje osvjetljavaju iskustvenu dimenziju, a vezane su uz spoznajne znanosti poput psihologije. Upravo taj kognitivni pristup duhovnosti razmatra religiju u najširem smislu riječi kao naravno objašnjiv fenomen, svediv na spoznajne procese. Kognitivnu znanost prvenstveno zanima kako nastaju duhovne predodžbe, reprezentacije, te postoje li one zapravo u stvarnom svijetu.

Druga dimenzija je praktična ili ritualna, a govori o praksama i obrascima ponašanja karakterističnima određenoj pripadajućoj religiji. Te se prakse obično nazivaju ritualima, a osobito su značajni u vjerama sa snažnim bogoštovljem. Važni su i drugi obrasci ponašanja,

koji možda ne djeluju kao rituali, ali ispunjavaju funkciju u razvitku duhovne svjesnosti ili etičkog uvida: kao na primjer joga u budizmu ili različiti oblici molitva u kršćanstvu.

Sljedeća je narativna ili mitološka dimenzija, koja je izgrađena na mitovima koji nisu povijesno utemeljeni, ali imaju dugu tradiciju prenošenja s generacije na generaciju. Neobznanjeno iskustvo ostaje pojedinčev subjektivni doživljaj stvarnosti, ne igrajući ulogu u formiranju religijskih i kulturoloških obrazaca. Prenese li se, nužno prolazi transformaciju od neizrecivog do izrecivog. Sam termin mita može zavesti na tumačenje tih priča kao neistinitih, ali njihova mitološka razina ne ovisi o tome jesu li povijesno utemeljene ili ne, već o stupnju povezivanja s onim svetim u dotičnoj religiji ili obliku duhovnosti. Povjesničari znaju negirati potpunu ili djelomičnu povijesnost tih priča, ali sa stanovišta religiologije, ta su pitanja drugorazredna u odnosu na značenja i funkcije mita. Naime, za vjernike, veoma često mitovi jesu povjestice u pravom smislu riječi, neposredno ili posredno ukazujući na pravovjerni svjetonazor.

Doktrinarna ili filozofska ima funkciju dopune prijašnjoj dimenziji, gdje se na razuman i povijesno utemeljen način pokušavaju razjasniti dosad neutemeljeni mitovi. Učenja i filozofske odrednice imaju značajnu ulogu u svim velikim religijama, između ostaloga, jer se prije ili kasnije izričaj vjere mora prilagoditi dijelu obrazovanih sljedbenika koji zahtijevaju neku vrstu logične razrade vlastite vjere. Ta učena elita, stvara korpus tekstova koji postaje prepoznatljiva jezgra religijskih sustava. Rasprave o doktrinama, osobito u slučaju kršćanstva, često su uzrokom razdora unutar cjelokupne zajednice što ih čini osobito zanimljivima u kontekstu povijesnoga proučavanja.

Peta, etička i zakonodavna dimenzija podrazumijeva etičke norme i svjetonazor, pridržavanje zakonodavnih okvira utkanih u religijsku tradiciju. One su više ili manje vezane uz neki sustav zakona, ispoljavajući etiku koja je pod utjecajem mitološke ili doktrinarne dimenzije. Primjerice, središnje etičko načelo kršćanstva je ljubav. Ono se temelji na Isusovoj naredbi o ljubavi spram Boga i bližnjeg, ali i na doktrini trojstva božanskih osoba koji su ujedinjeni ljubavlju.

Iduća je socijalna i institucionalna, formalna organizacija utjelovljene skupine ljudi, mjesto gdje religijska teorija prelazi u praksu. Katkad je sociološki aspekt svjetonazora jednostavno poistovjećen sa samim društvom, kao što je to slučaj u manjim zajednicama poput plemena. S druge strane, u velikim društvenim cjelinama organizirane se religije pojavljuju u složenim

odnosima.

Posljednja dimenzija jest materijalna. Nju čine umjetnička djela, rekviziti i predmeti koji se štiju i koriste tijekom prethodnih šest dimenzija. Povijest umjetnosti, etnologija i arheologija omogućuju bolju rekonstrukciju ove dimenzije.

Upravo kroz navedene dimenzije definirat ćemo teoriju i praksu navijačkih skupina čime ćemo rasvijetliti unutarnju strukturu jedne potpuno netradicionalne duhovne zajednice.

NAVIJAČKA SUPKULTURA UNUTAR SEDAM DIMENZIJA NINIANA SMARTA

9. Iskustvena ili emotivna dimenzija

Unutar iskustvene ili emotivne dimenzije pokušat će se prikazati razlog formiranja navijačkih skupina, odrediti početak navijačkog iskustva te koliku ulogu u stjecanju tog iskustva imaju razni oblici nasilničkog ponašanja.

Primarni razlog formiranja navijačkih skupina na području bivše Jugoslavije bio je otpor tadašnjem sistemu koji je inzistirao na centralizaciji i srpskoj dominaciji. Tako već sredinom prošlog stoljeća u Splitu, nastaje jedna od najstarijih navijačkih skupina na području današnje Europe, Torcida. Procvat navijačke scene u našoj zemlji događa se krajem osamdesetih godina kada se zbog sve veće želje za iskazivanjem nezadovoljstva rađaju skupine poput Bad Blue Boysa (1986.), Kohorte (1988.) te riječke Armade (1987.). Kada govorimo, primjerice o Armadi, ključno razdoblje je svibanj 1987. godine kada se na polufinalu kupa maršala Tita protiv Budućnosti u Podgorici (tadašnjem Titogradu) okuplja manja skupina ljudi, prvi put pod tim imenom. Poput ostalih grupa i Armada prednjači u isticanju nacionalnih vrijednosti koje posebno uzimaju maha kada u gradu gostuju klubovi iz Srbije (prvenstveno Partizan i Crvena zvezda). Međutim, stvaranjem hrvatske države međunacionalna netrpeljivost nije više u samom središtu. Navijačke skupine ograničavaju se na regionalna rivalstva. Tako se početkom devedesetih, forma navijačkih skupina pomalo mijenja. Od neformalnih omladinskih skupina, nastaju Klubovi navijača koji se registriraju kao društvene organizacije. Izabiru se predsjednik, tajnik i članovi skupštine te se usvaja službeni Statut kojim se službeno utvrđuju temeljna načela poput očuvanja klupske tradicije. Upravo je promicanje i očuvanje temeljnih načela glavna odlika u kreiranju navijačkog iskustva.

Prvo navijačko iskustvo obično je vezano uz roditelje, većim djelom figurom oca koji u početku igra ključnu ulogu u uključivanju djeteta u diskurs nogometnih utakmica. S početkom osnovne škole javljaju se i prvi interesi za odlaske na utakmice koji kasnije rezultiraju

aktivnim sudjelovanjem u navijačkoj praksi. Period osamostaljenja počinje sredinom osnovne škole kada se odlazak s ocem mijenja u odlazak s vršnjacima. No, samo stjecanje navijačkog iskustva sa sobom povlači stanovitu inicijacijsku funkciju. *Navijačkoj grupi pristupa se uglavnom u dobi od dvanaest do šestanest godina; u početku se njezina aktivnost promatra sa strane, da bi se potom u sve većoj mjeri, pod svojstvenim mentoratom starijih navijača, počela slijediti uvriježena kolektivna ponašanja. Prvo sudjelovanje u nekoj tučnjavi, a osobito prvi bijeg od kuće da bi se pošlo na po mnogo čemu rizično gostovanje, za njih i za grupu u cjelini znači da je određeni novak na putu da postane pravi navijač, odnosno u krajnjoj instanci da je i dječak postao mladić.* (Lalić 1993; 125).

Glavna odlika stjecanja navijačkog iskustva je navijačko nasilje kojim se pojedinac dokazuje unutar grupe. Sociolog Srđan Vrcan, nasilje u sportu dovodi u vezu s porastom nasilja u suvremenom društvu, što je u direktnoj vezi s razvojem društvene krize, posebno krize vrijednosti. *Nasilje je vezano uz marginalni položaj mladih (gotovo isključivih sudionika nasilnog ponašanja), ali i uz postojanje nedemokratskog političkog sustava koji guši opozicijske ideje, pa se kompenzacija za to nalazi u sportu koji je naoko ideološki neutralan. Demokratizacija sama po sebi ne rješava problem nasilja u sportu, jer još uvijek ostaje problem marginalnog položaja mladih.* (Vrcan u Bjelajac, 2006; 80). Fizičko nasilje članova navijačkih skupina javlja se u raznim oblicima. Žrtve samih incidenata u najviše slučajeva bivaju članovi suparničkih navijačkih skupina kao i pripadnici policije i redara na utakmicama. Osim toga u objekte nasilja ulaze i razni simboli, predmeti, vozila koji se oštećuju ili uništavaju tijekom navijačkih izgređa. Predmeti koji se koriste prilikom sukoba su najčešće palice, kamenje i pirotehnička sredstva. Rijetko se može upotrebljavati i „hladno“ oružje poput noževa, dok se recimo vatrena oružja u pravilu ne koriste. Oblici fizičkog nasilja su obično grupne ili pojedinačne tučnjave, kamenovanje protivničkih navijača ili upada u teren i prekida utakmice. Sukobi se u velikom broju slučajeva događaju prije ili poslije same utakmice, dok su neredi na samom susretu sve rjeđi, budući da je posljednjih godina vrlo izražena kontrola policije koja priječi neposredni sukob navijača na samim stadionima. O pojačanoj kontroli organa reda britanski sociolozi Murphy, Williams i Dunning kažu: *Kako je kontrola policije i klubova unutar stadiona postajala pomnijom, tako se rivalstvo navijača raznih klubova sa tribina iza golova preselio izvan stadiona i dalje prema periferiji kontrole.* (Murphy, Williams, Dunning, 1990; 91).

Osim navijačkog nasilja, ključna aktivnost u stjecanju navijačkog iskustva je i odlazak na

gostovanja. Upravo, put u goste za mnoge mlade ljude predstavlja vrhunac navijačkog iskustva jer su svjesni da će na gostovanjima doživjeti nešto uzbudljivo i nesvakidašnje čime će osnažiti svoj ugled u samoj grupi. U današnje vrijeme gostovanja se obično odrađuju automobilima ili avionima, dok je osamdesetih i devedesetih bilo popularno na gostovanje putovati vlakom. *Usprkos nedostatku novca, zabrani roditelja, školskim i radnim obvezama, te drugim preprekama, neki od njih se u posljednji čas, ne mogavši izdržati visok emocionalni pritisak, ukrcavaju u vozilo.* (Lalić, 1993; 232). Iz svega navedenog moguće je zaključiti kako većina navijača u znatnoj ili manjoj mjeri sudjeluje u raznim oblicima nasilničkog ponašanja, čime pokušavaju steći navijačko iskustvo. Drugim riječima, pokazalo se unutar iskustvene ili emocionalne dimenzije, kako cjelinu navijačke aktivnosti i karakterističnoga grupnog rituala kontinuirano prati sudjelovanje u raznim oblicima tjelesnog nasilja.

10. Praktična ili ritualna dimenzija

Unutar praktične ili ritualne dimenzije pokušat će se prikazati kako izgledaju navijački rituali i oblici ponašanja. Pokušat će se objasniti glavne sastojke navijačkog rituala poput *svetoga mjesta* (stadion) i *svetog vremena* (dan utakmice).

Američki sociolog, simbolički interakcionista Erving Goffman, koristi pojam ritual u svrhu označavanja rutinske prakse svakodnevnoga života, odnosno kao bilo koju svakodnevnu praksu karakteriziranu rutiniziranom prirodom i značenjem za svjetovnu socijalnu interakciju (Goffman u Lalić 1993; 52). Navijački ritual, za razliku od mnogih drugih rituala, usmjeren je više prema van, prema javnosti te se može reći da bez posebnog oblika komuniciranja s igračima, suparničkim navijačkim skupinama, drugim dijelovima publike te javnošću u cjelini ne bi ni postojao, barem ne u onom obliku u kakvom ga danas poznajemo. Raznim oblicima ritualnog ponašanja cilj je izazvati one koji se ne poistovjećuju s njihovim načinom života, a najuspješniji način da se u tome uspije je nasilje (verbalno i fizičko) čime navijači zadobivaju poseban interes javnosti ili drugim riječima, postižu ono što želi postići svaka subkultura – postaju vidljivi.

Kristalizacijom određenim, izvorno spontanih oblika ponašanja, postupno se oblikovao grupni ritual kao skup uvriježenih i široko prihvaćenih postupaka kojima se, uz visoku emocionalnu angažiranost, opetovano stremi zadovoljenju određenih kolektivno doživljenih potreba i interesa. (Lalić 1993; 145). Jednostavnije rečeno, riječ je o specifičnom obliku „svjetovnog rituala“. Kao i kod drugih rituala, i u navijačkom je prisutna određena rutina

ponašanja koja ima svoju stabilnosti i redovitost, te sustav znakova i poruka kojima se uređuje prihvaćanje kolektivnog identiteta i odnosi unutar skupine. Sami navijački ritual, preuzet je od strane raznih navijačkim subkultura diljem svijeta, posebno onih iz Engleske i Italije. Tako se primjerice, svaka navijačka grupa tradicionalno okuplja na određenoj tribini koji za nju ima značenje „svetog prostora“ i može se reći da funkcionira kao „zabranjena zona“ za suparničke skupine. Američki sportski novinar Franklin Foer o tom „svetom prostoru“ kaže: *Pjesma i bubnjanje potječu iz kuta na stadionu, odmah sa strane gola. Talijani taj dio nazivaju curva. U skoro cijelom latinskom svijetu curva je tradicionalno okupljalište energičnih navijača koji mašu zastavama, dugima barem tri metra, s parolama koje iskazuju vječnu odanost njihovom klubu. Oni cijeli tjedan pišu nove pjesme kojima će provocirati protivnika i bodriti svoje omiljene igrače.* (Foer 2006: 122). U Hrvatskoj se tako *Bad Blue Boysi* i *Torcida* okupljaju na sjeveru svojeg stadiona, dok se recimo riječka Armada okuplja na zapadu. Zašto se baš na tim mjestima okupljaju navijači? Razloga za to može biti nekoliko. Okupljanje na tribini iza gola koja je obično zakrivljena, pogodna je za harmonično i koncentrično širenje navijanja, što omogućuje jači odjek pjevanja i skandiranja. Također, određeni kut tribine može biti povoljan za TV kamere, čime navijačka skupina ostvaruje ono najbitnije, medijsku promociju.

Sam navijački ritual na utakmici jednak je i uvriježen kod svih navijačkih skupina. Koriste se navijačke pjesme i parole kao verbalni medij prenošenja poruka. Repertoar pjesama i skandiranja je podložan promjenama te se nakon određenog vremenskog razdoblja on proširuje i obogaćuje. Manja grupa koja osmisli novu pjesmu izvodi je na stadionu za vrijeme utakmice te ona postaje stalni dio repertoara ukoliko je većina članova prihvati. Osim pjesama, važan element su i pirotehnička sredstva koji su neizbježan dekor gotovo svake utakmice. Najbitniji dio navijačkog rituala je sam dan odigravanja utakmice. To tzv. „sveto vrijeme“ služi za organizaciju puta pogotovo kada su u pitanju gostovanja. Međutim, navijački ritual nije uvijek ograničen samo na nogomet i nogometni stadion. Velika većina navijačkih skupina svoj navijački ritual koristi i na drugim sportskim borilištima poput košarke ili vaterpola (primjerice zadarska navijačka skupina Tornado isključivo prati košarku dok je nogomet u drugom planu), ali i na koncertima i svakim većim okupljanjima. Gledajući opći okvir navijačkog rituala, ne treba zanemariti i vanjske utjecaje. Primjerice, kada momčad za koju skupina navija zabije pogodak, navijači poskakuju, pale pirotehnička sredstva, pjevaju i skandiraju, dok, na primjer, kada sudac dosudi odluku na štetu momčadi za koju navijaju,

oni zvižde te verbalno vrijeđaju suca. Važno je napomenuti i utjecaj kulture stadiona. Tako će u derbi susretima, ako ekipi dobro ide na terenu, cijeli stadion stvoriti sjajnu atmosferu, dok će u običnim utakmicama, navijačke skupine svoj ritual provoditi same, uz tek povremeno uključivanje drugih aktera nogometnoga susreta. Iz svega navedenog vidljivo je da je navijački ritual složena praksa ponašanja koja nije ograničena isključivo na nogometni stadion već zapravo obuhvaća cjelokupni način života navijača.

11. Narativna ili mitološka dimenzija

Unutar narativne ili mitološke dimenzije pokušat će prikazati kakav je odnos između navijačke skupine i grada/mjesta iz kojega potječu te koliki utjecaj imaju mediji u oblikovanju negativne ili pozitivne slike o navijačima.

Kada govorimo o utjecaju navijača i navijačkih skupina na okolinu iz koje dolaze, možemo reći da navijačke grupe i grad od kuda potječu žive u sinergiji. Svi građani, bilo da su pasionirani pratitelji nogometa ili ih on uopće ne zanima, uglavnom znaju i prepoznaju na temelju obilježja ili medijskih napisa osnovna znanja o navijačkoj skupini iz njihovog grada. Navijače se obično ističe kao ponos određenog grada, osim u trenucima kada svojim nasilnim ponašanjem ne izazovu izgreda. S druge strane, navijači u svojim pjesmama i parolama ističu privrženost gradu iz kojega dolazi njihov klub (primjerice, jedna od najpoznatijih Armadinih parola je „Čuvari grada na Rječini“). Jednu od glavnih uloga u izgradnji mišljenja o navijačkim grupama imaju mediji, koji svojim senzacionalizmom mogu minorne neredne prenapuhati do izgreda širokih razmjera i time uvelike pridonijeti izgradnji negativnog mišljenja običnih promatrača. Tematika medijskog prikaza navijačke scene u čitavom je svijetu pa tako i u Hrvatskoj sveprisutna. S velikom se sigurnošću može ustvrditi da je upravo navijačka subkulturalna skupina najprisutnija u medijima, te da se o navijačima i njihovim potezima najviše govori danas s aspekta subkultura. Međutim, ono što mediji često potenciraju je negativni kontekst navijačkih skupina, čime se degradira sve ono pozitivno što navijači čine za svoj klub i grad, primjerice, brojne humanitarne akcije o kojima se više govori unutar socijalne dimenzije. Navijači imaju svoj osebujan način života koji nije lako objasniti ni pratiti, taj zatvoreni krug koji nitko tko nije uključen u to ne može u potpunosti razumjeti. Oni se najčešće koriste u dnevno-političke svrhe te im se ne pristupa analitički, već dosta površno pri čemu se koriste izlizane fraze.

Iz svega navedenog, može se zaključiti da je sport na neki svoj način medijska senzacija, a

da su navijači „vrh te ledene sante“. Navijačke skupine uistinu znaju na razne načine začiniti situacije na sportskim događanjima te samim time izazivaju medijski interes. No, unatoč tome, mediji bi trebali sagledavati širi kontekst svake situacije, dvije strane medalje. Mediji su oni koji nam priskrbljuju informacije, oni nam pobuđuju interes, a samim time trebali bi istraživati i donositi nove stvari, nova i drugačija viđenja svega. No, kao i u ostalim situacijama, niti ovdje mediji to ne čine. Fokusirani su na negativne ispade navijača, iako ne uzimaju u obzir da su u to najčešće upleteni pojedinci, huligani, kojima do sporta i skupine koje „prate“, uopće nije niti stalo. Pritom, ostatak skupine, oni pravi istinski navijači i zaljubljenici u nogomet i voljeni klub, ostaju oštećeni i obilježeni jer mediji ne daju širi kontekst situacije.

12. Doktrinarna ili filozofska dimenzija

Unutar doktrinarne ili filozofske dimenzije pokušat će prikazati odnos navijača i politike te pobliže približiti političku ulogu navijača krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Isto tako pojasniti će se današnja uloga navijačkih skupina te po čemu se ta uloga razlikuje od uloge koju su navijačke grupe imale prilikom svojeg formiranja.

Veliku važnost u nastajanju i formiranju navijačkih skupina o čemu se pobliže govorilo u iskustvenoj dimenziji je politika koja je krajem osamdesetih i početkom devedesetih oblikovala i osnaživala navijačke skupine. U doba suvremenoga sporta postoji uzajamna zainteresiranost između politike i sporta koji su usko povezani. Dragan Koković zaključuje da se križanje između politike i sporta odvija na tri razine: interne politike sporta, lokalnog i nacionalnog ugleda te sporta kao faktora vanjske politike. (Koković, 1986; 94). Uloga politike u sportu na našim prostorima počinje imati značajnu ulogu krajem osamdesetih, u doba drastične gospodarske, političke i društvene krize. Osobito su izloženi bili pripadnici mladog naraštaja koji se zbog jednopartijskog sustava i ograničene slobode nisu mogli ponašati u skladu s omladinskim pokretima na zapadu Europe ili u SAD-u. Upravo iz tog razloga, mnogi pripadnici mlađeg naraštaja postaju dio navijačke subkulture. Time stadioni diljem Jugoslavije, u velikoj mjeri postaju „rezervati za politiku“, koji s vremenom počinju funkcionirati kao rezervati za nasilje. Zbog svoje popularnosti, nogomet i nogometni stadioni postaju pogodni teren za ideološku i institucionalnu borbu. Ključnu ulogu u tome imali su međunarodni odnosi koji bivaju sve zategnutiji pa se tako puki odgovor na pitanje: „Za koga navijaš?“ pretvara u jasno izražavanje ili ne izražavanje nacionalne pripadnosti. Time dolazi

do zaokreta u odnosu nogometnih navijača prema politici. Mnoge navijačke grupe u tom razdoblju prihvaćaju i naglašavaju svojevrsno neprofilirano oporbeno stajalište prema starom režimu i kolektivno usvajaju drugačije vrijednosti i ideale koji postaju bitan dio vrijednosnoga sustava navijačkog subkulturnog stila. Navijači tako postaju glavna politička oporba koja zbog toga počinje imati sve više problema. Tako se primjerice na stadione zabranjuje unošenje nacionalnih barjaka te se strogo kažnjava pjevanje nacionalnih pjesama, dok s druge strane režim nema problema s isticanjem fašističkih i nacističkih obilježja koji ih nimalo ne zanimaju. Osim toga, politika sve češće želi „ući“ među navijače pa se tako političke parole i ideje uvlači u samu jezgru navijačkih skupina (npr. bliski odnos BBB-a i HDZ-a te šešeljevaca i Delija). Iz svega navedenoga, jasno je da su navijačke grupe odigrali bitnu političku ulogu u doba raspada Jugoslavije. Međutim, koja je današnja uloga navijačkih skupina te kako su se one kroz vrijeme promijenile?

Na početku spomenuti razlog nastajanja navijačkih skupina danas lagano blijedi te nove mlađe generacije prihvaćaju neke druge vrijednosti. Kako je nacionalni naboj koji je kulminirao početkom 90-ih splasnulo, tako se fokus navijača okrenuo prema kritiziranju društvenih anomalija unutar naše zemlje. Nezadovoljstvo navijača je danas usmjereno isključivo prema Hrvatskom nogometnom savezu zbog netransparentnog poslovanja, ali i sve većeg opadanja kvalitete domaćeg nogometa. „Bratimljenje“ hrvatskih navijačkih grupa krajem osamdesetih zbog nacionalnih interesa danas više nije u prvom planu, no zajednička borba protiv korupcije i privatnih interesa u hrvatskom nogometu i dalje je na snazi (primjerice 2013. godine prvi put u povijesti dogodilo se da su rame uz rame na Maksimiru stajali *Bad Blue Boysi* i Torcida povodom apsurdnog zakona o vaučerima za navijače). Progon i represija nad navijačima kao i korumpiranost nogometnih moćnika, hrvatski je nogomet bacio na niske grane pa tako na stadionima koji su u očajnom stanju ima sve manje navijača. Borba za poštenje i jednakost u hrvatskom nogometu nikad nije bila pod većim pritiskom politike te je pravo pitanje što hrvatskoj navijačkoj sceni donosi budućnost.

13. Etička i zakonodavna dimenzija

Unutar etičke i zakonodavne dimenzije, važno je prikazati kako funkcionira hijerarhija unutar navijačkih skupina te kako devijantno ponašanje i otpor prema zakonima i organima reda pospješuje sam ugled unutar grupe. Ključnu ulogu u svemu tome ima vodstvo grupe koje sve drži na okupu. Tako William Foote Whyte, istraživač omladinskih neformalnih grupa,

primjećuje: *lider je središnja točka grupne organizacije. U njegovoj odsutnosti, članovi ganga razbijeni su na više malih grupa.* (Whyte, 1969; 258).

Hijerarhija navijačkih skupina nije pretjerano komplicirana, ona ovisi o samoj grupi budući da većina skupina nema jednog već više vođa. Slijedom toga, unutar navijačke skupine osobito se poštuju neki relativno stariji navijači, uglavnom u dobi kasnih dvadesetih godina koji su skupili veliki broj gostovanja te prošli puno toga više zbog čega su cijenjeni kod mlađih pripadnika. Dva su osnovna kriterija kojima se stječe ugled navijača unutar grupe. Prvi je kriterij navijačkog iskustva, koji se zadobiva na osnovu što dužeg staža unutar grupe tijekom kojeg je određeni pojedinac prošao što veći broj navijačkih gostovanja, redovito navijao na utakmicama koje je klub igrao na domaćem terenu te aktivno sudjelovao u više navijačkih incidenata. Drugi kriterij je sudjelovanje u svim aktivnostima unutar navijačke skupine. Drugim riječima, veći ugled imat će oni navijači bez obzira koliko stari bili koji redovito dolaze na utakmice, često putuju na gostovanja te su angažirani u prikupljanju navijačkih pomagala, odnosno u radu i normalnom funkcioniranju same grupe. U skladu s tim kriterijima izrazito poštovanje i ugled unutar grupe stječe će oni pojedinci koji iskazuju veću spremnost da se uključe u tučnjave s navijačima drugih timova ali i policijom, da uništavaju simbole drugih klubova te uzvikuju provokativne parole koje objedinjuju njihovo devijantno ponašanje. Posebna priča jesu sukobi s policijom. Upravo oni, koji kontinuirano izazivaju sukobe s policijom te zbog toga bivaju uhićeni te se protiv njih podnose prekršajne i kaznene prijave, osnažuju svoj status unutar grupe te postaju najugledniji pojedinci.

Već je spomenuto da hijerarhija unutar navijačkih skupina nije pretjerano komplicirana i da se u velikom broju slučajeva oslanja na spontanost. Ipak, postoje tri osnovne razine podjele: to su vodstvo, jezgra i članovi-simpatizeri. Prva razina nazvana vodstvom sačinjena je od desetak starijih i iskusnijih uglednih navijača koji su najviše angažirani u organizaciji navijačkih gostovanja, nabavci navijačkih rekvizita poput transparenta, zastava ili bubnjeva te redovite vode navijačke sastanke. Tim se zadacima pristupa vrlo ozbiljno te se nastoje ništa prepustiti slučaju. Posebno se to očituje kada su u pitanju derbi utakmice protiv najvećih rivala. Vodstvo je zaduženo da organizira i povede samo navijanje, osmisli i provede moguću koreografiju te obavijesti sve ostale o protokolu uoči utakmice (primjerice u kojoj će se minuti podignuti koreografija). Važno je također napomenuti da isključivo članovi vodstva kontaktiraju s upravom kluba, rukovoditeljima policije i svima drugima. Drugim riječima, jedna od njihovih ključnih dužnosti je da predstavljaju grupu prema van. Drugu razinu čini

jezgra koja broji nekoliko stotina navijača te je uglavnom sastavljena od mlađih pripadnika grupe koji su prisutni na gotovo svim utakmicama, bilo doma ili u gostima, te također poklonici navijačkoga stila, a mnogi od njih su skloni i različitim oblicima nasilničkog ponašanja. Treću razinu čine članovi-simpatizeri kojih ima brojčano najviše, a čine ih uglavnom mladi ljudi koji povremeno odlaze na utakmice i to uglavnom one važnije. Tzv. „derbi navijači“ su upoznati s funkcioniranjem navijačkog rituala, ali o njihovom odlasku na utakmicu ovisi, prije svega, uspjeh samog kluba, odnosno koliko klubu u toj sezoni dobro ide. Oni se smatraju fluidnim dijelom navijačke skupine, ali mogu bez problema ispunjavati sve navijačke uvjete koji se stave pred njih. Ipak, ispunjavanje tih uvjeta ovisiti će u velikoj mjeri o tome koliko je atraktivan nogometni spektakl (primjerice član simpatizer riječke Armade neće na tribini pokazati isti navijački žar u utakmici protiv Zagreba ili u derbiju s Hajdukom). Iz svega navedenog, vidljivo je da je unutar etičke ili zakonodavne dimenzije, navijačka hijerarhija unutar grupe dobro organizirana te da sve tri razine podjele jednako poštuju nepisana navijačka pravila kojih se strogo pridržavaju.

14. Socijalna i institucionalna dimenzija

Šestom dimenzijom, onom socijalnom i institucionalnom prikazati će se pomoću četiri tipa navijača glavne motivacije i što znači biti navijačem. Bit će riječi i o socijalnoj osviještenosti i snažnoj kolektivnoj solidarnosti unutar grupe, preko raznih humanitarnih akcija koje su navijači organizirali.

Ni navijačke, kao ni druge društvene grupe, nisu tek zbroj pojedinaca, već relativno stabilne kolektivne formacije, koje objedinjuju određeni vrijednosni sustav, svijest o grupnoj pripadnosti te uvriježene oblike ponašanja. Društvene grupe su oblik uspostavljanja trajnih emocionalnih i funkcionalnih veza i odnosa među jedinkama. One se sastoje *od dviju ili više osoba koje dijele osećaj međusobne pripadnosti (jedinstva) i koje su povezane relativno stabilnim elementima integracije.* (Fanuko i sur., u Žugić, 2000; 140). Koji su osnovni motivi i što to znači biti navijačem? Da bi se lakše došlo do odgovora na ovo pitanje, navijače se podijelilo u četiri tipologijske kategorije: navijač-navijač, navijač iz trenda, navijač nasilnik te navijač novak. Osnovna motivacija navijača- navijača je samo navijanje tj. stvaranje bolje atmosfere na stadionu kako bi klub za koji navija postigao što bolje rezultate. On sudjeluje u izradi i provedbi transparenata i koreografije, ali se ne uključuje u nasilje. Smatra da se interesi kluba i navijačke skupine ne smiju poklapati, jer da nema kluba ne bi bilo ni navijačke

skupine. Drugi tip je navijač iz trenda koji sudjeluje u aktivnostima grupe zbog sve veće popularnosti koju navijači imaju u društvu. Trudi se uklopiti unutar navijačke grupe ali će ukoliko klubu krene lošije te navijanje za taj klub izađe iz trenda brzo promijeniti svoj životni stil. Treći tip navijač nasilnik koristiti će nogometne utakmice da bi iz sebe izbacio sve frustracije i pokazao svoju agresivnu stranu. Nogomet i nogometna utakmica nisu mu u prvom planu već su mu dobar oslonac i povoljan prostor da prikaže svoje nasilničko ponašanje, kako bi se kasnije mogao hvaliti svojim „podvizima“. Posljednji, četvrti tip je navijač novak. Kako i samo njegovo ime kaže, to je navijač koji idealizira navijačku grupu i njezine istaknutije članove te želi iskusiti uzbuđenje i atmosferu koju nudi nogometna utakmica i cjelokupni navijački stil. Gustav Le Bon u svojoj studiji „Psihologija gomile“ tvrdi da će pojedinac, bez obzira na tipologiju kojoj pripada, u grupi imati sljedeće osobine: a) gubitak individualnosti koji dovodi da se heterogenost utapa u homogenosti, b) povećana sugestibilnost ili zarazno djelovanje koje je posljedica toga što pojedinac u gomili s masom istomišljenika dobiva osjećaj neizmjerne moći što ga oslobađa od odgovornosti, c) opčinjenost voljom vođe (lidera) koja pojedinca uronjenog u mnoštvo dovodi u stanje opčinjenosti i prepuštanja rukama „hipnotizera“ i d) impulzivnost i sklonost agresiji koja proizlazi iz snage dobivene hipnotičkim djelovanjem lidera; masa se ponaša kao beskonačno umnoženi pojedinac koji dobiva novu kvalitetu u agresivnom ponašanju. (Le Bon u Žugić, 2000; 159). Valja napomenuti da se sva četiri tipa pripadnika navijačke grupe u stvarnosti često isprepleću (primjerice navijač novak može postati navijač nasilnik). Ova jasna podjela uvelike predočava glavne motivacije samih navijača za sudjelovanjem u navijačkoj skupini koja se može primijeniti na gotovo sve navijačke grupe diljem svijeta.

Vrlo bitna stavka unutar ove dimenzije je i socijalna osviještenost navijača kojih se uglavnom isključivo veže uz nasilno ponašanje. Tako je 2009. godine organizirana humanitarna akcija „Hrvatski navijači Vukovaru“ koju je pokrenula koordinacija hrvatskih navijačkih udruga s ciljem prikupljanja novčane pomoći za socijalno ugrožene vukovarske obitelji. Održan je i svečani mimohod na kojem se okupilo oko tisuću hrvatskih navijača bez istaknutih obilježja nogometnih klubova. Osim Vukovara slične akcije održale su se i u Kninu i Škabrnji. Navijačke skupine humanitarne akcije provode i unutar svojih redova. Tako se primjerice održavaju razni humanitarni koncerti ili priredbe koje organizira sama navijačka grupa s ciljem prikupljanja sredstava za pomoć nekim svojim članovima čime se pokazuje snažna kolektivna solidarnost unutar navijačke grupe. Iz svega navedenoga možemo zaključiti

da razni motivi pokreću pojedince da se uključe u aktivnosti navijačke skupine, od samog čina navijanja i provođenja navijačkog rituala do želje za nasiljem i praćenjem popularnog trenda. S druge strane, unutar socijalne i institucionalne dimenzije prikazalo se kako se kod navijača osim nasilnog ponašanja koje je sastavni dio navijačkog rituala javlja i socijalna osviještenost i snažna kolektivna solidarnost.

15. Materijalna dimenzija

Posljednjoj dimenzijom Niniana Smarta, onom materijalnom prikazat će se koliko je vizualna navijačka ikonografija sa svim svojim simbolima bitna u samoj kolektivnoj identifikaciji određene navijačke grupe.

Za funkcioniranje i prepoznavanje određene navijačke skupine ključni su verbalni i vizualni sadržaji i obrasci. Pripadnici navijačkih skupina veliku važnost pridaju upravo kreiranju vizualnih poruka čime se kolektivno identificiraju s njihovim simboličkim značenjem, proizvodeći na taj način posebnu vizualnu ekspresiju. Sadržaj tih poruka može se nazvati navijačkom ikonografijom koju čine simboli, znakovi, odjevni predmeti, rekviziti i sve ono čime se navijači služe prilikom provedbe vizualnog dijela navijačkog rituala. U tu ikonografiju spadaju tipični navijački rekviziti poput transparentata, zastava, šalova, kape i slično. Upravo ti rekviziti obilježeni su simbolima, znakovima i bojama koji nisu karakteristični samo za određeni klub (primjerice, modra boja Dinama) nego i za određenu navijačku skupinu (sami naziv navijačke grupe Dinama *Bad Blue Boysi*). Kada govorimo o samom prepoznavanju navijača, glavnu ikonografsku ulogu imaju odjevni predmeti i to na tri načina. Prvo, navijači se nerijetko odijevaju u razne jakne i majice na kojima je otisnut simbol ili znak njihove grupe ili kluba kojega bodre (primjerice kod Torcida TH1950 gdje TH predstavlja Torcida Hajduk, a 1950 godinu osnutka grupe). Drugo, u određenim situacijama navijači nose odjevne predmete boje koje odgovaraju klupskim bojama, nastojeći time pridonijeti boljoj atmosferi na stadionu (primjerice klupska boja Rijeke je bijela, pa će tako u derbi susretima svi na stadionu imati bijele majice). Treće, ikonografsku funkciju imaju i obični odjevni predmeti ukoliko ih nosi velik broj navijača. Najbolji primjer za to je narančasta *spitfire* jakna koja je osamdesetih godina bila pravi hit među navijačima. O značenju te jakne u omladinskoj subkulturi Zlatko Gall piše: *Na tuzemnim prostorima njezino će značenje ostati mahom cementirano uz navijačku subkulturu. Jeftina jakna prepoznatljivoga kroja i drečave podstave pokazala se bogomdanim predloškom za prvu*

značajnu subkulturnu uniformu na domaćem tlu. (Gall, 1991; 52). Vidljivo je da nogometni navijači veliku važnost pridaju upravo svojoj ikonografiji time što se brinu da povećanjem atraktivnosti i broja navijačkih rekvizita istaknu svoju grupnu pripadnost. Uz odjevne predmete, važnu ulogu imaju i transparenti koje Bratoljub Klaić određuje na sljedeći način: *Napeta slika ili natpis na platnu (pri iluminacijama, svečanim ophodima, demonstracijama, kao reklama preko ulice).* (Klaić, 1974). Njima se obilježavaju oni dijelovi tribina na kojima se nalaze navijačke skupine, a cilj je da budu što atraktivnijeg sadržaja. Poruke koje se obično nalaze na transparentima mogu iskazivati odnos prema samom klubu, ali i prema isključivo navijačkoj skupini (primjerice Armada Opatija ili BBB Sisak). Osim iskazivanja ljubavi i pripadnosti prema klubu ili grupi, poruke na transparentima mogu biti i političke što je bio čest slučaj krajem osamdesetih, ali i mogu biti poruke sjećanja poput prisjećanja na Oluju ili pad Vukovara gdje svaka grupa izradi poruku na svoj originalni način. Nadalje, tu su i zastave kao tradicionalno najpopularniji navijački rekvizit kod nas. Te zastave mogu biti malene da ih se može uhvatiti s obje ruke, ali mogu imati i do tri metra. Simboli i znakovi kojima su ukrašeni obično su vezani uz klub i grupu, ali i domovinu budući da se često uz klupske zastave na tribinama mogu pronaći i hrvatske zastave. Od ostalih ikonografskih rekvizita tu su šalovi, koji se vežu uz sjevernjački način navijanja, po uzoru na Britance, te pirotehnička sredstva (dimna bomba, raketa ili baklja) koja su sveprisutna. Iz svega navedenoga jasno se vidi koliko unutar materijalne dimenzije vizualna navijačka ikonografija sa svim svojim simbolima i znakovima oblikuje identitet navijačke skupine. Možda najbolje određenje simbola daju Chevalier i Gheerbrandt koji za njih kažu da su *snage koje ujedinjuju*⁶, te uočavaju kako se „čovjek zahvaljujući simbolu koji ga postavlja u golemu mrežu veza, ne osjeća strancem u svijetu. (Chevalier, Gheerbrandt, 1987: 15).

16. ZAKLJUČAK

Kao što je vidljivo iz svega navedenoga, navijačke skupine tijekom prošlih nekoliko desetljeća bile su najbrojnije i najaktivnije subkulturne skupine na našim prostorima. Ponašanje nogometnih navijačkih skupina analizirano je polazeći od teorijskih koncepata alternative, kontrakulture, omladinske supkulture i duhovnih dimenzija Niniana Smarta. Slijedom toga, nije se ispitalo samo navijačka duhovnost i ponašanje na utakmicama i za

vrijeme njihovih kolektivnih gostovanja, nego se pokušao steći jasan uvid u cjelinu izražavanja njihova životnoga stila. Drugim riječima, nastojalo se sagledati navijanje kao način života kojega su slijedili te ga i dalje slijede mnogi pripadnici mladog naraštaja na našim prostorima.

Kroz ovaj završni rad, htjelo se prikazati novu dimenziju duhovnosti, koja se ne mora nužno očitovati u *mainstream* religijama i duhovnim ispunjenjima. Pokušalo se usporediti i oblikovati svih sedam dimenzija, koje odlikuju prvenstveno religijske norme i sadržaji, s navijačkim praksama, te time pokazati kako duhovnost može biti označitelj mnogo označenih, a ne samo jedne od religija, koje primarno znače duhovnost. Jednako predani, posvećeni i aktivni kao i vjernici vodećih svjetskih religija, navijači mogu predstavljati i predstavljaju određeni tip duhovnog ispunjenja i duhovnih praksi.

Sažetak

FANS SUPCULTURE WITHIN SEVEN DIMENSIONS OF NINIAN SMART

U okviru sedam duhovnih dimenzija svjetskog religiologa Niniana Smarta pokušava se prikazati duhovna osnova navijačke supkulture, najpopularnije i najpoznatije omladinske supkulture krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Cilj je objasniti navijački ritual i navijački način života čiju okosnicu čini nasilničko ponašanje, kolektivna solidarnost i želja za vidljivošću u javnosti.

Ključne riječi

supkultura, navijači, duhovnost, nasilje, grupa

LITERATURA

a) knjige i članci

1. Bjelajac, S. (2006), *Sport i društvo*, Split, Redak
2. Chevalier, J., Gheerbranbrndt, A., (1987), *Rječnik simbola*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske
3. Foer, F. (2006), *Kako nogomet objašnjava svijet – neobična teorija globalizacije*, Zagreb, Celeber
4. Gall, Z. (1991), *Od statusa do radnog dronjka*, Slobodna Dalmacija, Split, br. od 9. ožujka
5. Klaić, B. (1974), *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb, Zora
6. Koković, D. (1986), *Sport bez igre*, Podgorica, Univerzitetaska reč
7. Lalić, D. (1993), *Torcida – pogled iznutra*, AGM, Zagreb,
8. Murphy, P., Williams J., Dunning E., (1990), *Football on Trial*, London, Routledge
9. Perasović, B. (2002), *Sociologija supkultura i hrvatski kontekst*, Društvena istraživanja, Zagreb, God. 11, br. 2-3 (58-59), str. 485-498
10. Raguž, I. (2006), *Kultura alternativnoga kao izazov znanosti i pastoralu*, BS 76, br. 2, str. 457-471
11. Roszak, T. (1978), *Kontrakultura: razmatranja o tehnokratskom društvu i njegovoj mladenačkoj opoziciji*, Zagreb, Naprijed
12. Smart, N. (1998), *World's religions*, Cambridge University Press
13. Whyte, W. (1969), *Street Corner Society*, Chicago, University of Chicago Press
14. Žugić, Z. (2000), *Sociologija sporta*, Zagreb, Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu

b) internetski izvori

1. <http://forum.ultras-zrinjski.net/topic/533-navijački-seminari/>(stranica posjećena: 10.08.2016.)
2. <http://gol.dnevnik.hr/clanak/navijaci/hrvatski-navijaci-mimohodom-iskazali-potporu-vukovaru.html>(stranica posjećena: 10.09.2016.)
3. <http://kult.com.hr/navijacke-skupine-iz-exyu/>(stranica posjećena: 08.09.2016.)
4. <http://www.armada-rijeka.hr/site/povijest/>(stranica posjećena: 12.09.2016.)
5. <http://www.cunerview.net/index.php/Opca-kultura/Subkultura-etilogija.html>(stranica posjećena: 08.09.2016.)
6. <http://www.index.hr/sport/clanak/torcida-i-bbb-rame-uz-rame-na-tribinama-pogledajte-navijacki-mars-na-maksimir/>(stranica posjećena: 10.09.2016.)